

HINTALOVON
Gyermekjogi Alapítvány

A GYERMEKEK RÉSZVÉTELÉNEK FOKOZATAI HART LÉTRA-MODELLJE ALAPJÁN

Összefoglaló

Készítette:
Németh Barbara
Varga-Sabján Dóra

Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány
2018

"A gyerekek kétségkívül a társadalom legtöbbet fotózott és legkevésbé figyelembe vett tagjai"
(Hart, 1992, 9. o.)

A Magyarországon 1991 óta hatályos Gyermekjogi egyezmény szerint minden gyereknek joga van részt venni az őt érintő kérdésekben. A gyermekek sokféle módon részt vehetnek, családi, iskolai vagy helyi, országos döntésekben, rendezvényeken és projektekben is. Roger Hart, az UNICEF Innocenti Kutatóközpontja által 1992-ben kiadott tanulmányában nemzetközi példák során keresztül mutatja be a gyermekek és fiatalok részvételi lehetőségeit. Összefoglalja a gyerekek részvételének, szerepvállalásának területeit, feltételeit és jelentőségét, az anyag azonban a részvétel fokozatait bemutató létra modellről vált ismertté. Hart Arnsteintől (1969) kölcsönzi a felnőttek állampolgári részvételéhez használt létra metaforáját, de új kategóriákat dolgoz ki hozzá. Ez a tipológia hasznos támpont lehet mindenkinek, aki a gyerekek projektekben való részvételéről gondolkodik, vagy aki szeretné megérteni, mi a különbség egy gyerek használata és valós részvétele között. Az alábbi anyag szakmai összefoglalót nyújt Hart létre-modelljéről.

Bevezetés

A felnőttek gyakran alulbecsülik a gyerekek képességét arra, hogy részt vegyenek bizonyos döntésekben, ugyanakkor előszeretettel használják őket különböző célok befolyásolására. Máskor a felnőttek olyan projekteket indítanak és irányítanak, ahol a gyerekek előre meghatározott szerepet töltenek be előre lefektetett szabályok mentén, és ezek az események nagyon pozitív élményeket adnak felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt.

A gyerekek részvételére gondolva általában színi előadások, táncbemutatók, sportesemények, rajzversenyek juthatnak eszünkbe. Ezek egészen addig rendben vannak, amíg nem kívánnak másnak látszani, mint amik valójában, és ez a kívülállók számára is érthető. Gond akkor van, ha a gyerekek részvétele manipulatív, a gyerek tárgyiasul, és nem lesz több egy eszköznél.

Hart-modell

Hart két részre bontotta a részvétel fokozatait: ahol a gyerekek részvételének, szerepvállalásának felmutatása a cél, de ez igazából nem valósul meg (1. ábra, zölddel jelölve), illetve ahol mindez megvalósul (pirossal jelölve).

Hart kiemeli, hogy a létra-modell nem egyértelműen a minőséget méri, tehát nem minden esetben a legfelső fokozat jelenti a legjobb utat. Ez nagyban függ a gyerek érintettségétől, életkorától, fejlettségétől. Nem feltétlenül fontos, hogy minden gyerek mindig a legmagasabb szinten vegyen részt egy adott programban - előfordulhat, hogy más-más helyzetekben más-más gyerekek különbözőképp akarnak bevonódni valamibe, más-más szinten szeretnének felelősséget vállalni érte. A legfontosabb alapelv a választás lehetősége:

olyan programokat kell szervezni, melyek lehetővé teszik a gyerekek számára, hogy képességeiknek megfelelő legmagasabb szinten vállalhassanak szerepet azokban.

Ehhez minden helyzetben külön mérlegelni kell, melyik szinten tudnak érdemben bekapcsolódni a gyerekek.

1. ábra: A gyerekek és fiatalok részvételi lehetőségeinek fokozatai

A RÉSZVÉTEL FOKOZATAI

Az, hogy a részvétel mely fokozatáról beszélhetünk, különböző tényezőkön múlik:

1. A gyerekek megértik a projekt célját
2. A gyerekek értik saját szerepüket
3. Van választásuk eldönteni, hogy részt vesznek a projektben azután, hogy azt elmagyarázták nekik
4. Szerepük jelentőséggel bír vagy csupán manipulatív, dekoratív
5. Visszajelzést kaptak arról, hogy ki és miért hozta a döntést, illetve hogyan használták fel az ő hozzájárulásukat
6. A felnőttek vagy a gyerekek a kezdeményezők
7. A döntéshozatalban milyen súlyt kap a véleményük, mennyire valósul meg a felnőttek és gyerekek partnersége
8. Mindez az emberek számára, kifelé is érthető

Helyzetek, amelyekben a gyermekek részvételének, szerepvállalásának felmutatása a cél, de ez igazából nem valósul meg:

1. fok: A gyerek mint eszköz (manipuláció)

A gyerekeket bevonják egy kérdésbe, amit ők valójában nem értenek meg, így nem értik saját közreműködésüket sem az adott kérdésben. A felnőttek ezekben az esetekben

- úgy gondolhatják, hogy "a cél szentesíti az eszközt"
- nincsenek tisztában a gyerekek képességeivel, valós bevonásuk lehetőségeivel, atyáskodó magatartást tanúsítanak
- a gyerekeket megkérdezik, bevonják, de nem adnak visszajelzést a számukra

Hart példái:

- Óvodás gyerekek politikai jellegű transzparenszeket mutatnak fel a szociálpolitikai döntések gyermekekre gyakorolt hatásáról.
- Egy játszótér tervezése során gyerekek rajzait gyűjtik össze az általuk ideálisnak gondolt játszótérről, majd ezeket "valahogyan" szintetizálva a felnőttek által készített tervekkel, előállnak a "gyermekek által tervezett játszótér" tervével. A "szintetizálás" folyamata nem világos sem kívülállók, sem a résztvevő gyermekek számára.

Hogyan lehet ezt valós részvétellé alakítani? Például a gyerekekkel együtt ki lehetne elemezni a rajzok tartalmát/témáit, és ez alapján felállítani a játszótér-tervezés alapelveit (ezzel a létra 4. fokára ugorva).

2. fok: A gyerek mint díszlet

Gyakran előfordul, hogy gyerekek szerepelnek egy adott ügy érdekében szervezett eseményen, feliratos pólókban vagy ruhákban táncolnak vagy szerepelnek, de nem igazán értik, miről is szól az esemény, a szervezésbe nem volt beleszólásuk. Ez csupán azért áll egy fokkal a manipuláció felett, mert a felnőttek nem próbálják elhitetni, hogy az adott eseményt vagy ügyet a gyerekek miatt, az ő érdekükben hívták életre: a gyerekek csupán támogatják azt jelenlétükkel.

3. fok: A gyerek látszólagos részvétele (tokenizmus)

A tokenizmus arra utal, amikor a gyerekek ténylegesen szót kapnak, a témát, illetve felszólalásuk körülményeit azonban nem választhatják meg, ahogyan arra sincs lehetőségük (vagy nagyon kevés), hogy saját véleményüket fogalmazzák meg.

Hart példája:

- Egyes esetekben tokenizmusnak tekinthetjük a gyerekek konferenciákon való részvételét: a felnőttek elbűvölő, jól érthetően beszélő gyerekeket választanak ki, de nem készítik fel őket megfelelően a témával kapcsolatban, és elmarad az egyeztetés azokkal a kortársakkal, akiket elvileg ezek a gyerekek képviselnek. Bármilyen megalapozatlan is, amit mondanak, biztosan készül rengeteg fotó és felvétel, és megnyerő sajtóközlemények jelennek meg másnap. Mivel a gyerekek nem olyan naivak, mint ahogyan azt gondolják róluk, sajnos az ilyen tapasztalatok során azt tanulják meg, hogy részvételük vagy szerepvállalásuk ámitás csupán.

Hogyan lehet ezt valós részvétellé alakítani? Ha a konferenciát a gyerekek bevonásával szervezik, és a gyerekeknek megfelel ez a fajta kommunikáció, nagyon

fontos tapasztalatokat szerezhettek, és ezzel a konferencia a létra sokkal magasabb fokára ugorhat.

A létra különböző fokain: tömeges megmozdulások

Hart kitér a gyerekek és fiatalok tömeges megmozdulásaira, amikor például egyenruhában állnak ki egy-egy ügy mellett. Bár könnyű lenne azt mondani, hogy ezek nem valós részvételen alapulnak, hiszen nem önkéntesek, érdemes közelebbről megvizsgálni az ilyen eseményeket és a kultúrát, amely körülveszi őket. A vizsgálat után hasznos lehet ezeket a megmozdulásokat egy skálán elhelyezni, melynek az egyik végpontja a felülről irányított, a másik az önkéntes részvétel lehet - utóbbi esetében a gyerekek tájékozottak lehetnek az ügy kapcsán, a magukénak érezhetik azt, akár kritikus véleményt is formálhatnak róla.

Hart példája:

- Ha egy cserkészcsapatot kivezényelnek szemetet szedni egy sportesemény után, az még önmagában nem szól a gyerekek valós részvételéről, szerepvállalásáról. Önmagában még nem is jelenti azt, hogy feltétlenül annak szeretne látszani, de ha mégis, akkor ez a példa a létra első három fokán kapna helyet. Ha azonban a csapatnak megfelelően elmagyarázták a problémát és a megmozdulás célját, és a gyerekek értik, hogy miért kéri őket önkéntes részvételre, szerepvállalásukat elhelyezhetjük a létra negyedik fokán, mely valós részvétel első esete: kijelölt szerepben, tájékozottan vesznek részt a megmozdulásban.

Helyzetek, amelyekben a gyermekek részvétele, szerepvállalása ténylegesen megvalósul:

4. fok: Tájékoztatás és kijelölt szerep

A részvétel ezen a fokán a gyerekek megértik a projekt célját, tudják, hogy ki és miért hozta a döntést a részvételükkel kapcsolatban, szerepük jelentőséggel bír, és önkéntesen vesznek részt a projektben azután, hogy azt elmagyarázták nekik.

Hart példája:

- Az 1990-ben, New Yorkban tartott ENSZ konferencia a gyerekekről (World Summit on Children) hatalmas és fontos esemény volt, ahol a szervezők a megszokott szerepnél többet kívántak adni a gyerekeknek, hitelesen bevinni őket a szervezésbe azonban túl nagy feladat lett volna. A nekik szánt szerepek azonban fontosak voltak mind funkcionálisan, mind szimbolikusan: mind a 71 résztvevő ország vezetője mellé beosztottak egy, az ő országából származó gyermeket. A gyerekek mint "apródok" így megismerhették az ENSZ központját és az eseményt, és fontos szerepet játszottak abban, hogy az elnököket megfelelő időben megfelelő helyre kísérik. Szerepük egyértelmű volt mindenki számára, és természetesen nagy nyilvánosságot is kapott - a gyerekek pedig büszkék voltak rá, hogy egy ilyen fontos eseményen segíthetnek.

Mikor nem valósult volna meg ez a hiteles szerepvállalás? Ezek a gyerekek diplomaták gyermekei voltak, és nem egy-egy meghatározott csoport képviselőiként választották ki őket. Ha ennek ellenére szót kaptak volna, hogy a gyerekek szempontjait képviseljék, az esemény visszaesett volna a létra alacsonyabb fokára: apródként szerepük megfelelt a körülményeknek, jelenlétük képviselőként a tokenizmus újabb példája lett volna.

5. fok: Tájékoztatás és egyeztetés

Egyes felnőttek által szervezett projektekbe gyerekeket is bevonnak, megismertetik velük a folyamatot, konzultálnak velük, és komolyan veszik véleményüket: a fiatalok konzulensi szerepe ezekben az esetekben rendkívül jól felépített.

Hart példái:

- A Nickelodeon televíziós társaság egyes esetekben gyerekekkel konzultálva hoz létre új gyerekműsorokat: egy alacsonyabb költségvetésű változatot készítenek először, amit gyerekek megnéznek és véleményeznek. A vélemények alapján újra elkészítik a műsort, majd ismét megmutatják ugyanazoknak a gyerekeknek.

Milyen esetekben nem valósul meg ilyen jelentőségteljesen a gyerekek bevonása? Az üzleti világban ettől rendszerint nagyon eltérően konzultálnak gyerekekkel: fizetnek nekik, hogy egy csoportos beszélgetés során véleményeket mondjanak egy termékről, de a beszélgetés eredményéről nem tájékoztatják őket, és semmilyen más úton nem vonják be őket a folyamatba.

- Gyermekeknek készült kérdőívek egyes észak-amerikai vagy kanadai városokban, ahol a fiatalok várossal kapcsolatos véleményeit gyűjtik össze. Teljesen transzparens a folyamatok, nem forgatják ki a gyerekek véleményét, azonban nem is vonják be őket túlságosan a folyamatba.

Hogyan lehetne ezt a projektet fejleszteni a gyerekek részvétele szempontjából? Ha a kérdőív eredményeit megosztanák az abban részt vevő fiatalokkal, illetve ha a kérdőíveket iskolákban vennék fel, és a diákok maguk elemeznék azokat, nem egy távoli, ismeretlen városi ügynökségnek küldenék el.

6. fok: Felnőtt kezdeményezés, közös döntéshozatal a gyerekekkel

A létra ezen fokán már a gyerekek valós részvételéről, szerepvállalásáról beszélhetünk: a kezdeményezők felnőttek, a döntéseket azonban a gyerekekkel közösen hozzák. Ezekben a gyerekekre a közösség érintett, kompetens tagjaiként tekintenek, és gyakran más érintett csoportokkal együtt vonják be őket.

Hart példái:

- Gyermekújságok, melyeket gyerekek készítenek, felnőtt profi újságírók tanácsai és útmutatásai mellett
- “Nuestro Parque” - “A mi parkunk” projektben gyerekek, fiatalok és szülők készítették el a környékükön kialakítani tervezett park modelljét háromdimenziós anyagokból, és az építés során megbeszélhették az összes felmerülő szempontot, problémát. A folyamatról videofelvétel készült, így később a tervezők minden fontos tervezési kérdést figyelembe vehettek. A kész modelleket egy utcai fesztivál keretében megosztották a nagyobb közönséggel is (zenével, ételkínálattal vonzottak minél több résztvevőt), akiket megkértek, hogy véleményezzék, illetve alakítsák tovább a modelleket. A tervezők végül többféle alternatív változatot készítettek el a különböző csoportok ötleteit szintetizálva, melyeket a közösség még véleményezett a kivitelezés előtt. A tapasztalatok alapján a rongálás is kevesebb az olyan közösségi terekben, melyeket így módon terveznek meg.

7. fok: Gyerek kezdeményezés és irányítás

Bárki tudna példát hozni arra, amikor gyerekek magukra hagyva játékok során bonyolult terveket szőnek és kiviteleznek: megfelelő körülmények mellett még a legkisebbek is tudnak együttműködni nagyobb csoportokban. Ezekre azonban nehéz példát találni - a felnőttek rendszerint nem túl nyitottak a fiatalok kezdeményezéseire, és még az olyan projekteknél is, mint pl. falfestmények önálló készítése, nehezen engedik el irányító szerepüket.

Hart példája:

- Vermontban, az Egyesült Államokban az iskola mögött nyolc évnél fiatalabb gyerekek hónapokon át építettek egy hatalmas gátrendszert, előfordult, hogy egyszerre ötvenen. A tanárok szerencsére felismerték a tevékenység fontosságát és hasznát, nem avatkoztak bele és nem próbálták irányítani, sőt, a sáros ruhák miatt panaszkodó szülőknek is azt javasolták, hogy küldjék a gyerekeket strapabíróbb ruhákban.

8. fok: Gyerek kezdeményezés, közös döntéshozatal a felnőttekkel

Rendszerint az idősebb kamaszok azok, akik már bevonják a felnőtteket az általuk tervezett projektekbe. Sajnos erre is nagyon kevés a példa - nem azért, mert ne lenne elég lelkes és segítőkész tizenéves, hanem inkább azért, mert kevés az olyan felnőtt, aki kellően rá tud hangolódni a kamaszok problémáira, érdeklődésére.

Hart példái:

- “Diákkoalíció a releváns szexuális felvilágosításért New Yorkban” - diákok, akik végignézték, hogy társaik várandósan hagyják el a középiskolát, úgy döntöttek, tesznek ez ellen valamit. Először petíciót írtak az Oktatási Hivatalnak 8000 aláírással, majd miután a hivatal elveszítette ezt a petíciót, nem adták fel és tovább próbálkoztak. Végül sikerrel jártak, így az iskolákban kortárs segítőköt vettek fel, akik felvilágosítást adtak a szexuális úton terjedő betegségekkel és a várandóssággal kapcsolatban, illetve továbbirányították a segítséget kérőket.
- Ehhez hasonlóan Brazíliaváros egyik részén kamaszok találtak ki és valósítottak meg egy videofelvételt, melyben várandós kamaszok beszéltek várandósságukról és adtak tanácsot kortársaiknak.

Mivel ezek a kezdeményezések már túlmutattak a gyerekek saját szféráján, és a felnőttekkel közös döntéshozatalt és megvalósítást igényeltek, a partnerség teljesebb fokát jelentették az előző szinthez képest, ahol a gyerekek önállóan dolgoztak saját kezdeményezéseiken.

Összefoglalás

Az alábbi táblázatban összefoglaltuk a gyerekek és fiatalok részvételének fokozatait a Hart által leírt feltételek mentén.

Fok	Kezdeményezés	Választás	Érti a célt	Érti saját szerepét	Gyerek szerepe	Döntéshozatal	Visszajelzés	Példa
1	A gyerek mint eszköz (manipuláció)	nincs	nem	nem	A gyerek ürügyként szolgál a felnőtt céljához. (Elhitelek, hogy valami tőlük ered, vagy az ő érdekükben történik.)	nincs befolyása	nincs	1. A gyerekek szórólapokat osztogatnak egy oktatási reformokról szóló konferenciáról, anélkül, hogy értenék, miről szól. 2. A gyerekek terveiként mutatnak be egy oktatási programot, amit a felnőttek egy iskolai kérdőív alapján írtak, de a gyerekek nem kaptak visszajelzést az eredményekről és felhasználásukról.
		nincs	nem	nem	A gyerek a külsőségek miatt, a téma szempontjából irreleváns szerepben, dekorációként van jelen, nem önmaga képviseletében.	nincs befolyása	nincs	Az arra kiválasztott gyerekek táncos műsorral színesítik a konferenciát, köszöntik az érkezőket, vagy átadják a csokrokat, de nem értik igazán, miről szól az esemény.
		nincs/látzólagos	igen	nem	A gyerek látszólag részt vesz, szót kap, de olyan szerepben tűntetik fel, ami valójában nincs, vagy más véleményét képviseli.	nincs befolyása	nincs	A konferenciára kiválasztott gyerekek elbűvölően képviselnek egy megadott üzenetet, de nem volt módjuk arra, hogy megfelelő felkészítés során egyeztessenek a képviselt kontársakkal és saját véleményét alkossanak.
2	A gyerek mint díszlet	nincs	nem	nem	A gyerek a számára világos, kijelölt szerepben, önmagában vesz részt, tájékozott véleményét képviseli.	nincs befolyása	nincs	A gyerekek megismerhetik a konferencia célját és menetét, és fontos szerepet kaptak abban, hogy a konferencia előleit a megfelelő időben a megfelelő helyre kísérik. Szerepük egyértelmű volt maguk és mások számára is.
		önkéntes	igen	igen	A gyerek tájékozott véleményt alkot, azt komolyan veszik, és hatással is lehet a felnőttek döntésére.	befolyása van	van	Az oktatási reformokról szóló konferencia szervezői megfontolják a gyerekek kérdőívben jelezett véleményét, konzultálnak a velük az eredményekről és a véleményük felhasználásáról.
		önkéntes	igen	igen	A gyerek több szerepet, önállóságot kap a megvalósításban, és a folyamat során felmerülő ötletei is alakíthatják azt.	közös	van	A felnőttek bevonják a gyerekeket a konferencia szervezésébe, egyeztetnek velük a kérdőív eredményeiről, és az ötleteket színtelzálva alakítják ki a programot.
3	Látzólagos részvétel (tokenizmus)	önkéntes	igen	igen	A gyerek saját kezdeményezését valósítja meg a saját szférájában, önállóan.	saját		A gyerekek konferenciát kezdeményeznek egymás között, hogy megvitassák az oktatásról szóló véleményüket. A felnőttek helyet biztosítottak az eseménynek, de nem avatkoznak be a szervezésbe.
		önkéntes	igen	igen	A gyerek bevonja a felnőttet, és kezdeményezését vele partnerségben alakítja.	közös	van	Az idősebb gyerekek konferenciát kezdeményeznek az oktatásról, melynek kialakításába bevonják a felnőtteket is.
		önkéntes	igen	igen				
4	Tájékoztató és kijelölt szerep	önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
5	Tájékoztató és egyeztetés	önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
6	Közös döntéshozatal a gyerekekkel	önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
7	Gyerek kezdeményezés és irányítás	önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
8	Gyerek kezdeményezés, közös döntéshozatal a felnőttekkel	önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				
		önkéntes	igen	igen				

Források:

Hart, R.A. (1992). *Children's participation from tokenism to citizenship*. UNICEF, Innocenti Essays No.4.

Arnstein, S.R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*. 35 (4): 216–224.